

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Мария Димитрова

на дисертацията на Винченцо Филети, докторант в Програмата по философия с преподаване на английски при Философския факултет на Софийския университет, с научен ръководител проф. д-р Даниела Сотирова на тема: ***Философия чрез дистанционно обучение: теории и образователни стратегии***

Дисертационният труд се състои от 167 страници заедно с приложената обширна библиография, която самата е в размер на 14 страници. Той е разделен на 4 главни части, които на свой ред имат подразделения, плюс Въведение, Заключение и Приложение. В библиографията са включени източници на италиански език, който е роден за дисертанта, както и на английски език, на който той се обучава в Софийския университет, но са използвани също така работи на автори, писали на други езици, но преведени на английски, както и източници на френски в оригиналния език.

Проблемите, обсъждани в дисертацията са изключително актуални, обаче както самият дисертант констатира, на тях не е отделено внимание, поне не е отделено достатъчно внимание, на равнището на философската рефлексия и педагогическия дискурс. В този смисъл това е новаторско дело и дори само затова заслужава поощрение. Анализите и заключенията на Винченцо Филети се отнасят към зона, гранична между философията и педагогиката.

Подобно на цялата област на образованието, преподаването на философия също не може да избегне дистанционното обучение и то дори се е превърнало вече в рутина. В съвременния свят процесът на обучение далеч не се осъществява само в непосредствена близост между учител и ученик, т.е. в живо общуване лице-в-лице, а също така се осъществява при преодоляване на големи разстояния в буквалния и в метафоричния смисъл. Позицията на дисертанта, защитавана в неговото изследване, е изцяло в подкрепа на тезата, че дистанционното обучение не е недостатък, а е предимство в процеса на образованието, тъй като го обогатява. Такава теза би могла да бъде още по-последователно прокарана, ако се избегне противопоставянето между двата типа обучение – съответно в класната стая и в Интернет.

Впрочем философски казано, дистанцията между учителя и ученика, когато не е разбрана буквално, а по-скоро метафорично като разлика, никога по принцип не може да бъде свършено преодоляна. Нещо повече, на нея се дължи необходимостта от общуване и без нея комуникацията би колапсирала. Ако си представим как ученикът вече знае толкова, колкото знае учителят му и в този смисъл те са се изравнили, а да не говорим за случаите, когато ученикът е надминал своя учител, то тогава и двамата са излезли вече извън тези социални роли, а процесът на обучението е завършил. Разбира се, тук говорим за

дистанцията или разликата не в буквалния ѝ смисъл. А в буквалния като географско разстояние, като непреодолимо физическо отстояние, обучението не би и могло да става в пряка близост един срещу друг в качеството си на контакт между цялостно присъстващи хора, например в пространството на класната стая, а е неизбежно опосредствано от някаква апаратура и от машинно представени образи.

Модерното множество от технологични достижения несъмнено помага и прави достъпно, но най-често и по-повърхностно общуването. В дисертацията на прицел е взета намесата на дигиталните технологии. Очевидно тя е от изключително значение за промяната на всички сфери на живота, включително и на образованието. Но веднага трябва да се подчертае, че откривайки нови възможности за запазването, обработката и предаването на информацията, цифровизацията като такава, оставена да съществува сама по себе си, е безсмислена, лишена от цел. Тя придобива смисъл и значимост при разкодирането и интерпретацията на компресираните чрез нея сведения с оглед на нуждите и желанията на интересуващите се от данните хора.

Както показва самият корен на думата „информация“, самата информираност в различните ѝ разновидности е необходимото условие за появата на всяка форма. Днес изобретяването и използването на информационните технологии много бързо придава нов формат на целия човешки свят. Философията, чийто стремеж винаги е бил да открива или конституира смисъла, и в този случай не може да подмине търсенето му във всеобхватното дигитално преформатиране.

Дали обаче цифровизацията е наистина всеобхватна и дали пред нея няма никакви граници? Дали не е валидна единствено за формирането и трансформирането на нещата, но не е в сила за хората? Човеците дали могат да бъдат сведени до цифрите? Последният въпрос, струва ми се, е по-скоро риторичен и има еднозначен отговор: не, докато остават човеци.

Хората не само съграждат, поддържат и трансцендират формите на света, а трансцендират и самите себе си в личните си биографии и в колективните истории. Това трансцендиране не е работа само на отделните, изолирани един от друг индивиди, а е подпомагане на всеки един, осъществявано на практика винаги чрез интересубективността, разбрана във вида единият-за-другия/другите. В такъв ракурс връзката учител-ученик е емблематична. Задължително обаче трябва да се подчертае, че ако тази връзка изобщо е лишена от живото присъствие, ако се свежда и се изчерпва от виртуалната им съотнесеност в Интернет, то тя загубва най-човешките си измерения. А оттук и изводът, че не просто дистанционното обучение допълва и обогатява класическото, а и че живата среща между учителя и учениците е абсолютно необходима, защото без нея не може да се осигури автентичността на общуването и образованието.

Дисертантът си е поставил за цел да дефинира новата пайдеа, ползваща се от инструментариума на цифровизацията и да подложи на дискусия някои философски и

педагогически аспекти в преподаването на философия. Той се ръководи от убеждението, че процесът на дигитализация на образованието вече е показал своята технологична сила и своята педагогическа слабост (Питаме се дали не е по-уместно да се използва израза дигитализация „в образованието“ вместо „на образованието“, защото във втория от тези случаи става дума за целия процес, видян от външна за него и господстваща върху него перспектива, включително и за цифровизация на участниците в него, а така дигитализирането им означава лишаване от субектност.)

Въпреки декларирането на известна резервираност спрямо технологичната мощ на цифровизирането, все пак Винченцо Филети оставя у читателите впечатлението, че в някаква степен я надценява. Няма да се съгласим с казаното в текста на дисертацията, че компютърът е истинска „философска машина“, която може да конституира и да пусне в ход нова философска парадигма за реалността, внушавайки, че всички величини са крайни и дискретни, щом могат да бъдат закодирани чрез байтове. А освен това претенцията за създаване на „дигитална философия“ е напразна, защото философия, която е дигитална, е истински оксиморон. Цифровизацията на философските материали – текстове, презентации, видеа, блогове, и пр. – естествено не само не е за отхвърляне, а е добре дошла. Но мисленето, а още повече мисленето за мисленето, т.е. за смисъла, едва ли може да се отъждестви със следното: *„разбирането на същността на дадено нещо се състои в идентифицирането на алгоритмичното му информационно съдържание, т.е. компютърната програма, която извежда на екрана формата на разглежданото нещо; нещо повече, след появата на компютъра познаването на физическия закон, който регулира ставането на дадено явление, е равносилно на идентифицирането на изчислителната система на процеса, която моделира на екрана еволюцията на това явление“*. (с. 81) Ние ще се позовем на специалистите, които констатираат, че ако не е включена в съответна програма, операцията по замяна на В с А, не може да бъде извършена от изкуствения интелект, макар че му е зададена операцията за приравняване на А с В; той може да замени А с В навсякъде, където се среща А, но понеже не разбира смисъла на равенството, не може да извършва обратната операция по замяната на В с А. Компютърът и по-общо изкуственият интелект, изобщо не могат да мислят, а само машинно да копират и изпълняват „инструкциите“ на програмистите. Всички възможни примери потвърждават афоризма, че изкуственият интелект е „комбинация от твърде голяма изкуственост и пълна липса на интелект“. Дори в случаите на т. нар. негово „самообучение“ и „саморазвитие“, то пак отклонението и преобразуването на работата му по нова схема, е заложено от програмистите и става автоматично и без никакъв „умисъл“ от страна на машината. Наистина каква невероятна глупост проявяват хората, щом приписват на устройствата на дигиталните технически системи „чувствителност“ и „интелектуални възможности“, несравними с човешките – например, когато се казва, че те знаят нашите желания и нужди по-добре от самите нас, защото Google отговаря много точно на това, което мислим, когато сме вторачени в изображенията на екрана, а смартфоните без почивка чуват кога, къде, как и какво говорим. Или когато се казва, че паметта на компютрите е несравнима по своя

потенциал с тази на човешкия мозък, а се пропуска, че „памет на компютрите“ е само метафорична фраза, тъй като те не могат да имат дори аналог или имитация на памет, а само дискове за механичен запис без подбор на вкараните в тях данни. Въпросът е дали смартфоните и Google самите чуват и виждат, а не просто хората чрез тях.

Италианският философ Флориди, който е без съмнение авторитет за дисертанта и на когото той се позовава, е използвал термина „инфосфера“. С него е означен симулакрума на действителността, създаден посредством цифровите технологии. Виртуалната реалност променя нашето съществуване, защото според Флориди *„ние не сме изолирани същности, а взаимосвързани информационни агенти, които споделят глобална среда с други биологически агенти и инженерни артефакти, конституирани в крайна сметка чрез информацията...“*. И още: ... *„нашето интелигентно поведение е пред предизвикателството да се сблъска с тези инженерни артефакти, които се приспособяват по-ефективно към инфосферата“*. (с.13) Дисертантът, също както Лучано Флориди, смята, че може би ние сме последното поколение, което прави разлика между съществуването онлайн и офлайн, тъй като те са на практика вече почти слети. В такъв случай обаче философията трябва да отговори на радикалните промени, създадени от цифровата революция и да се справи с трудностите, породени от нея, а това е възможно, и според дисертанта, само чрез поставянето на ново начало след изличаване на всичко, направено досега и осъществяването на пълно осъвременяване. Радикално новият философски подход изисква на философските въпроси да се отговаря като се ползват ресурсите от анализа на алгоритмите, понеже тогава природата на проблемите ще бъде по-добре разбрана. Философските въпроси, според дисертанта, са отворени и всеки отговор би бил чудесен без надежда, че можем да изберем някой като по-добър и без очакването, че има един единствен правилен отговор. Философският метод е *„моделиране на концепции, т.е. изкуство да се идентифицират и изясняват откритите въпроси и моделиране, предлагане и оценяване на проясняващите отговори“*. (с. 15) Откритостта на въпросите се заключава в несъгласията, които самите въпроси предизвикват. Въпросите и несъгласията заедно образуват никога несвършващ поток, чието течение продължава с нови въпроси и нови несъгласувани помежду си отговори. Философският им характер предполага, че всички те се отнасят не директно към фактите и логико-математическите ресурси, а индиректно към знанието на другите науки, до техните въпроси и решения, включително и на най-новите като невронауката, когнитивните науки и науките от типа на тези, свързани с мултикултурализма, секуларизма, и пр., задаващи насоките в изследванията.

Ако ми е позволено отново ще добавя, че подреждането по качество, което е по същество оценяване, предпочитане, степенуване, изработване и прилагане на понятия и пр., не е по възможностите на информационно-цифровите устройства и на изкуствения интелект, тъй като те по-скоро са пригодени да оперират единствено с количеството информация; те са програмирани да поемат данните и да копират без да правят избор или да подреждат в някакъв друг ред, различен от зададения. Те също така не могат без програмистите, а и с

програмистите правят само имитации, да достигат до обобщения, анализи или синтези, размествания или аналогии, да създават метафори или афоризми, а камо ли пък да пишат ако не цели философски трактати, то поне философски статии.

Според Ръсел и после според аналитичната философска традиция, на която той е родоначалник, философията задава въпроси, на които науките все още не са намерили отговорите и по този начин философстването има евристична функция по отношение на знанието. Но ако поставянето на въпросите, както Хайдегер го определя, макар в друг контекст, е „благочестието на мисълта“, то съмнително е, че философията се свежда само до благочестието, пък било то и до своето собствено благочестие. По-скоро тя е извънредно дръзка в питането и е лично дело, а това кара дисертантът на страница 64 да радикализира проблема за обучението по философия като се учудва дали изобщо е възможно философията да се преподава. Той се отказва декларативно от „механиката на класическото преподаване“, за да заложи на „симбиозата“ на класиката с дигиталното обучение, но тогава класиката не е за изхвърляне. За него Интернетът не е място, ограничено например като класната стая от стените в училището, а е нова, разширена, потенциално безкрайна динамика на отношения. Мрежата не поставя бариери за отиването напред и връщането назад, за навигацията в друга посока и озоваването в друго време и пространство, а после да започне ново сърфиране из мрежата. Още повече, че в инфосферата Азът, т.е. всяка личност, става многопластова и мултилинейна, свързана не с текста, а с хипертекста, не с изолацията в един контекст, а с мултиконтекстуалност, конективизъм и полифоничност (между другото, все термини в употреба от Винченцо Филети). Според дисертанта, това създава предпоставките учениците в процеса на обучението в интернет да бъдат съ-творци в придобиването на знания. За него, дихотомииите между човека и машината, между материалната и виртуалната реалност, между истината и неистината и др. не са вече отчетливо разделящи и не поставят демаркационни линии в живота и мисленето, понеже самите те са станали необяснимо неясни. Изводът му тогава е, че сме свидетели на осъществяването наистина на културна революция, доминирана тъкмо от интернет технологиите. Според дисертанта по този начин се създава платформата за истински дебат, в който сме така или иначе всички включени, а дигиталното образование бива оставено изцяло в ръцете на учителите, които да използват дистанцията като позитивен принцип, а не като недостатък в обучението на учащите се без разлика във възрастта.

Няма как да не се съгласим с опасението на Винченцо Филети, че рискът от тривиализиране на технологичните преимущества, предоставяни чрез дигиталното обучение, надничат зад всеки ъгъл. В работата правилно се отбелязва, че усещаме недоимък или направо липса на рефлексия върху такива важни теми като общуването и свързаността на хората. Споменава се Левинас, но дисертантът не се е възползвал от неговите философски послания. Като най-дълбок човешки мотив и значи като смисъл на отношението на преподаване и учене Левинас посочва грижата и отговорността на учителя за ученика. Но дисертантът по-скоро се доверява и прави концесия на други автори. Например, позовава се на Хайдегер, че същността на техниката е в откриването на истината за Битието не само за отношението на

Dasein към света и в света, а също за отношението на *Dasein* към и с другите. Левинас обаче го поправя, настоявайки, че техниката може и да открива истината за битието, но не може да открива истината за човешките отношения, които придават смисъла на битието.

Ако учащите се участват като съ-творци не само в процеса на обучението си, а дори и в процеса на изработване на ново знание и то е първата и последната им цел, то такава самоцелно производство на още и още информация, на още и още знания, е останало без смислова ориентация. Знанието заради самото знание е върховна безсмислица. Знанията, които учителите преподават са полезни и формиращи не просто с оглед на нарастването и обогатяването на самото знание, а в крайна сметка с оглед на формирането на хора, които самите могат да носят отговорностите в живота и да се грижат на свой ред за другия. За разлика от Левинас, обаче, дисертантът смята, че отговорността може да бъде споделена и разпределена между хората, средствата за информация и артефактите в инфосредата. За Левинас с право това би било абсурдно и изключено.

Винченцо Филети отлично съзнава, че прекалено многото информация води до пресищане и безразличие, но той не развива този въпрос. И още един важен въпрос изниква относно инфосферата, но до него дисертантът за съжаление съвсем не се докосва, а именно дали информацията в обществото е достъпна за всички и винаги, дали не е в ръцете на тези, които направляват информационните потоци, така че подстъпът към нея да е контролиран. Нито Флориди, нито неговият последовател Филети, виждат инфосферата като метавселена, която е създадена именно от човека, но е отчуждена от него. Напротив, те я представят като среда, от която всички ние сме части, каквито са и машините, роботите, платформите и другите артефакти. Разбира се, законите на цялото важат без изключение за всички части, дори когато се смята, че това цяло не е затворена тоталитарна система, а е отворена динамично изменяща се среда. Отчуждението и хипостазирането на виртуалната реалност са толкова по-незабележими, колкото повече се преживяват като придобиване на нова свобода.

Дисертантът предлага кратка история на модерната дидактика, спира се на образованието и възпитанието от римската епоха, минава през 19-ти и 20-ти век и стига чак до раждането на електронното обучение. Обсъжда в исторически план различни модели на преподаване на философията в редица европейски страни, както и в англосаксонския свят, за да премине към нещо такова като моделиране на преподаването чрез Мрежата. Уместно накрая на втора глава на дисертационния труд се споменава за възможната травма от дигиталния образ или по-скоро от множеството дигитално представени образи, до които е редуциран всеки индивид в интернет. Хората са превърнати в „явления“ и това е неизбежен ефект на дигиталното общуване, но такова „преображение“ може да се преживява като травма. Бихме добавили с горчива ирония след малката препратка към Сартр, че травмираните ще са най-вече философстващите защитници на човешкото в човека и особено тези от тях, които са запознати с екзистенциализма, марксизма, персонализма и пр. направления на европейската мисъл.

Но дори и Хайдегер със своето виждане за техниката като фактор, допринасящ за разкриване на Битието, едва ли би се съгласил, че техногенезисът и антропогенезисът съвпадат. По този пункт Винченцо Филети се съгласява с двама френски мислители, на чиито теории се позовава. Той застава зад схващането, че тъкмо техниката формира живота на хората. Смята, че след като в техническата еволюция сме достигнали до комуникационните и информационни технологии и понеже човекът не може да остави това, което е, без да се променя, то следва да очакваме, че „техническата органология“ ще го конфигурира по начин, който именно тя определя. Според него има „срастване“ на младите хора, родени след 2000 г. с цифровите устройства.

И за да се върнем към дигиталното обучение, което се предлага не само на подрастващите, а на хората от всички възрасти, дисертантът подхваща още една тема - той говори за феноменология на учащите се, свързани дигитално. Те имат възможност да общуват, да водят диалог и помежду си, с други всякакви участници в мрежата, и с учителите. В дисертацията е направен опит да се приложи като обяснение на тази феноменология преди всичко херменевтиката на Гадамер и Рикъор. Не виждам този опит да е твърде успешен. Намесени са преводът, наративът, диалогът, текстът, и пр. езикови форми, но без строго философско вникване в тях. Обсъжда се отношението ученик и учител в светлината на още други модели и методики с усилие да се отговори на въпроса как може да се състави методология на философията, която да стане част от самата философия при новите условия на философстване. Бих си позволила да препоръчам на дисертанта, но само при положение, че сериозно се интересува от въпроса за метода, да се занимае специално с Хегеловата диалектика. Тя, както и изследванията върху нея, включително критичните, са достъпни за свободно ползване в интернет. Както обаче казва дисертантът, следвайки учен в невронауката: *„Интернетът има силата да причинява фундаментални промени в менталната структура. Интензивното използване на интернет има неврологични последици“* (с. 160) Бихме добавили на шега „и то съвсем не само желани и позитивни последици“.

Изтъква се предимството чрез интернета да се създава гъвкавост при изграждане на нови връзки между невроните и тяхното мултиплициране, да се развиват нови способности и умения, да се разширява компетентността при превръщането на виртуалната среда в поле за изследване на проблеми, за помощ и вземане не само на индивидуални, а и на колективни решения, за изработване на пространствата на виртуалните значения, на съобщаване и споделяне, включително на ресурсите от дигиталното сърфиране и навигация, следващи и сътворяващи неизброимо множество траектории. Но казано на шега, дали постигането на всички тези забележителни резултати е гарантирано чрез едно единствено движение като докосването на екрана с пръст?

* * *

Докторската степен е по своята специфика образователно-научна.

Що се отнася до първата съставка, а именно образователната, то при образоването на докторанта във философската докторска програма, е постигнато не малко като се има предвид, че присъдените му по-рано от други учебни институции бакалавърска и магистърска степени не са по философия. Той е придобил вкус към големите имена във философията, но понякога наред с тях следва идеи на представители от частните науки, които чрез екстраполация на своите схващания от съответните области върху философските проблеми, претендират да правят едва ли не епохална философия.

Относно областта на педагогиката, в лицето на Винченцо Филети виждаме толкова теоретически подготвен анализатор, какъвто рядко се среща.

Оценявайки научната страна на текста на дисертацията, не можем да оставим без внимание неговата многопластовост и мултилинейност - точно каквито, според дисертанта, трябва да бъдат писанията, които циркулират и се предлагат в интернет. Но за разлика от тях и от препоръките, направени от самия дисертант относно мрежовите текстове, добре е все пак, че той има „център на гравитацията“, поради което равнищата не се разпадат, а посоките не се разбягват. Самата тема, над която работи дисертантът, е наистина сериозна - подхванат е философски размисъл, необходим както за сферата на образованието, така и за другите обществени сфери, повдигнати са огромно количество и тежки проблеми. В академичната общност обаче се знае, че самата формулировка на повдигнатите въпроси е вече наполовина свършена работа. Убедена съм, че те могат да бъдат формулирани и по други начини, но това ще стане едва след като се появят и натрупат повече размисли-предизвикателства от рода на предложения за обсъждане и преценка дисертационен труд.

Въз основа на казаното, ще гласувам положително за присъждане на докторска степен на Винченцо Филети, имайки предвид, че работата, която е свършена, не е никак лесна, а и не е малко като обем.

При самооценката на направеното от него, Винченцо Филети не е извел съвсем адекватно приносите. Той се е спрял на новите идеи, които са привлекли вниманието му и които е изследвал. Необходимо е обаче да открие по-отчетливо собствените си достижения.

08. 10. 2023 г.

Рецензент: проф. дфн Мария Ив. Димитрова

